

Ak robiť vedu, tak na Novom Zélande

„Poznáte ten príbeh, ako Boh rozdával národom krajiny? Slováci prišli neskoro a Boh už pre nich nemal žiaden kúsok zeme, tak im dal miesto, ktoré mal vyhradené pre seba na dovolenku. To isté platí aj o Novom Zélande. Je to nádherná krajina, stvorená na dovolenku. Má hory, more, krásnu prírodu, ktorú si domáci strážia. Ja žijem na Južnom ostrove a žije sa tam bez stresu,“ hovorí o svojom novom pôsobisku **ekonóm Maroš Servátka**.

[autor - Jozef Ryník]

Pôvodom Bratislavčan vyštudoval Varšavskú ekonomickú univerzitu. Doktorát z ekonomie získal na Arizonskej univerzite v americkom Tucsone. Zaoberal sa experimentálnou a behaviorálnou ekonomikou a v dizertačnej práci skúmal férovosť a reputáciu v ekonomickom správaní. Teraz žije na opačnom konci sveta. Prednáša na novozélandskej Canterbury univerzite. Na Slovensko sa často vracia, pretože spolu s viacerými slovenskými ekonómami, ktorí pôsobia v zahraničí, založil neziskovú organizáciu Virtual Scientific Laboratories. Tá organizuje vedecké ekonomické semináre a workshopy. Po jednom z nich sme sa s Marošom Servátkom (32) stretli na bratislavskej Ekonomickej univerzite.

Oplatí sa vám pre jeden workshop merať cestu z Nového Zélandu?

Oplatí, hoci let s prestupmi trvá v priemere štyridsať hodín. Inicioval som workshop Inštitútu Ronalda Coasea v Bratislave, takže by som tu mal byť. Zároveň ma poprosili, aby som na tomto prestížnom podujatí, ktoré sa každoročne koná v inej krajine sveta, prednášal.

Ako sa robí veda na Novom Zélande, ktorý je z pohľadu Európana na konci sveta? Necítite sa tam izolovaný?

Vôbec nie, veď v dnešnom svete internetu sa dá s kolegami komunikovať bez bariér. Navyše ako experimentálny ekonóm tam mám výborné podmienky na výskum. Tamojšia Canterbury univerzita sa rozhodla vybudovať pred pár rokmi experimentálne centrum, ktoré je najznámejšie v regióne Austrálie. Podmienky na prácu sú tam lepšie ako v Európe a USA.

V čom konkrétne?

V USA by som musel na svoje projekty zháňať popri vedeckej práci aj granty. Byrokracia okolo nich by mi uberala z času, ktorý môžem venovať výskumu. To isté platí aj v Európe. V Canterbury granty poskytuje priamo univerzita. Na základe krátkej žiadosti mi prideliť 20- až 30-tisíc dolárov ročne na výskum. Navyše mám takmer neobmedzené možnosti cestovať na konferencie po celom svete. Podmienkou je napísať na každú z nich novú štúdiu. To je výborná motivácia. Tiež mám ako vedec oveľa menej učiteľských povinností ako kolegovia v Európe či USA.

A odkiaľ má peniaze univerzita?

Priamo od vlády. Novozélandčania si uvedomili, že rozvoj krajiny súvisí s rozvojom vedy a tamojšie univerzity sa stávajú príznačnými pre vedcov z celého sveta.

Na Nový Zéland ste sa dostali cez štúdium v Poľsku a USA. Prečo sa chlapec zo Slovenska rozhodne študovať ekonomiu vo Varšave?

Bol som prijatý na Ekonomickú univerzitu v Bratislave. Pri pive ma na štúdium na Varšavskej ekonomickej univerzite presvedčil otec, ktorý v Poľsku pôsobil ako veľvyslanec. Tvrdil, že má dobré meno a kvalitných profesorov, tak som tam prestúpil.

Ako ste sa dostali k experimentálnej ekonomii?

V prvom ročníku som si obľúbil mikroekonomiu a v druhom som ju začal ako asistent aj učiť. V lete som chodil na letné školy ekonomie, kde prednášali renomovaní americkí profesori. Tam som viac privoňal k ekonomickej teórii a rozhodol som sa jej venovať. Na doktorandskom štúdiu som sa dostal k článkom od Vernona Smitha, neskoršieho nositeľa Nobelovej ceny, o experimentálnej ekonomii. Veľmi ma to zaujalo a chcel som robiť dizertáciu, v ktorej by

som využíval experimentálne metódy. Moja školiteľka v tejto sfére nebola doma, ale odporučila mi, aby som išiel študovať do USA. Vtedy som využil kontakty s americkými profesormi z letných škôl. Oni mi odporučili prihlásiť sa na Arizonskú univerzitu, kde pôsobil Vernon Smith a ktorá bola mekkou experimentálnej ekonomie. Tam som urobil doktorát.

Vysvetlite jednoducho, čím sa zaoberá behaviorálna ekonomia?

Ekonómia všeobecne skúma rozhodovanie ľudí v rôznych situáciách. Neoklasickí ekonómovia tvrdia, že ľudia sa snažia maximalizovať svoj úžitok a firmy svoj zisk. Tento model správania funguje, ale nie vždy. Ľudia sa nie vždy správajú racionálne a dokonca niekedy aj altruisticky. My sa snažíme skúmať, prečo tak konajú, akú majú motiváciu a ako to ovplyvňuje trhy.

Skúmate aj to, či je človek homo economicus teda v podstate sebec, ktorý myslí len na svoj prospech?

Biológovia tvrdia, že človeku ide najmä o dve veci – prežiť a rozmnožovať sa. Do ekonomie sa to premieta tak, že človek sa stará predovšetkým o vlastné dobro a úži-

tok. Experimentálni ekonómovia však zistili, že to, ako sa človek správa, závisí od situácie a od inštitúcií, v ktorých sa pohybuje. Zoberme si príklad správania sa majiteľa firmy k zamestnancom. Ak by predpokladal, že zamestnanec bude pracovať len toľko, koľko musí, tak mu dá minimálnu mzdu. Ale prečo niektorým zamestnancom platí viac? Jedno vysvetlenie je takéto: majiteľ očakáva, že keď bude dobre platiť, zamestnanec si to bude vážiť a odvedie dobrú prácu, alebo sa bude obávať, že by dobre platenú prácu stratil, a preto bude pracovať. Trhové podmienky, konkurencia, vzťah zamestnávateľa a zamestnanca, druh vykonávanej práce, ale i to, či je to práca jednorazová alebo či ide o dlhotrvajúci pracovný pomer, sú, samozrejme, činiteľmi, ktoré ovplyvňujú správanie obidvoch strán.

Ako prebiehajú vaše experimenty?

Na testovanie ekonomických teórií a hypotéz si pozveme do laboratória zväčša študentov. Sú lacní a rozumejú inštrukciám. Namodelujeme prostredie, ktoré opisuje teória, a finančne ich motivujeme, aby ich rozhodnutie malo nejaké ekonomické pozadie. Skúmame, či sa ľudia budú správať tak, ako to predpovedá model.

Skúste opísať konkrétny experiment.

Nedávno sme skúmali dôveru. Mali sme dve skupiny študentov, ktorí sa nepoznali. Každý študent z prvej skupiny dostal desať dolárov. Mohol si ich buď všetky nechať, alebo časť z nich poslať študentovi z druhej skupiny, ku ktorému bol náhodne a anonymne pridelený. Poslané peniaze sa v rukách druhého strojnásobili. Ak by bol druhý sebecký, nevrátil by prvému z pridanej hodnoty nič. Ak by prvý vedel, že ten druhý je sebec, tiež by mu nič neposlal. Výsledky však ukázali, že ľudia si často dôverujú a dúfajú, že z transakcie budú mať úžitok obaja.

Venujete sa aj teórii hier. V jednej z vašich štúdií sa spomína hra na diktátora. O čo tam ide?

Hry sa zúčastňujú dvaja hráči, z ktorých jeden je diktátor, teda rozhoduje o umiestnení zdrojov. Táto hra sa používa na študovanie štedrosti. Diktátor má desať dolárov a môže sa o ne podeliť s neznámym hráčom. Ak by bol sebec, nepodelil by sa, ak je štedrý, daruje mu niečo. My skúmame motivácie štedrosti diktátora. Jednou z nich môže byť, že to urobil preto, lebo sa dozvedel, že aj neznámy hráč bol štedrý a chcel ho za štedrosť odmeniť. Inou

» Mladý slovenský experimentálny ekonóm vyštudoval v Poľsku i v USA a teraz učí na Novom Zélande

motiváciou je, že diktátor bol štedrý, lebo aj iní ľudia v jeho okolí sú štedrý a chcel sa správať ako väčšina. Napokon mohol byť štedrý aj preto, lebo je altruista.

Skúmate aj férovosť a reputáciu. Patria do ekonomie a do biznisu?

Iste patria. Vezmite si dve firmy. Jedna je férová, druhá nedbá na svoju reputáciu a podvedie vás. Ktorú si nabudúce vyberiete?

To je ideálne, ale aj neférové firmy dostávajú zákazky.

Máte pravdu a naša úloha je skúmať, kedy sa ešte férovosť oplatí a kedy už nie.

Ak niečo pri výskumoch zistíte, snažíte sa to predat' alebo aplikovať v praxi?

Priamo svoje vedecké výstupy nepredávame, ale snažíme sa, aby nezostali iba v úzkej komunite vedcov a nezapadli prachom. Preto sme s tromi slovenskými kolegami založili Virtual Scientific Laboratories, pod ich hlavičkou organizujeme

workshopy a semináre. Pozývame študentov a mladých vedcov, ktorých učíme, ako treba efektívne komunikovať výsledky ich práce, aby mala význam aj pre širšiu verejnosť. Na podujatia pozývame aj ľudí, ktorí majú vplyv v biznise či politike a môžu meniť veci.

Čo robíte, keď práve neskúmate správanie ľudí?

Veľmi rád chodím s manželkou na túry, lyžujem a hrávam inline hokej.

Nechýba vám na Novom Zélande rodina či priatelia zo Slovenska?

Vytvorili sme si tam s manželkou okruh nových priateľov, ale musím priznať, že rodina mi občas chýba. Preto sa snažím cestovať na Slovensko dvakrát do roka a stretávam sa s väčšinou príbuzných a s najbližšími priateľmi.

Ako a kde ste sa zoznámili s vašou manželkou, ktorá je Indiánka z kmeňa Čipevajov?

Spoznali sme sa v Tucsone, kde sme obidvaja študovali. Bolo to na oslave narodenín našej spoločnej kamarátky, ktorú zorganizovala práve moja žena Autumn Rose (Jesenná Ruža). Naša kamarátka nás predstavila a Autumn Rose ma hneď chytila za ruku a previedla do kuchyne, kde mi načapovala pivo. Vraj som vyzeral veľmi smädný. Manželka sa doteraz smeje, že najjednoduchšia cesta do srdca Slováka vedie cez pivo. ☺

Bolo ľahké presvedčiť rodinu manželky, aby ju dali za ženu Slovákov?

Vysvetlil som im, že už ako malého chlapca ma fascinovali príhody o Indiánoch, že som prečítal všetky winnetouovky a že som bol zaľúbený do Nšo-Či. Pridal som poznámku, že Autumn Rose je oveľa krajšia a dobre ovláda jazyk bledých tvárí, a preto by som sa s ňou chcel oženiť. ☺

Ako prekonávate kultúrne rozdiely v manželstve?

Autumn Rose vyrastala mimo rezervácie, aj keď jej rodina doteraz vlastní pôdu v Čipevajskej rezervácii na severe Wisconsinu. Vyštudovala angličtinu a psychológiu a teraz si dokončuje právo, ktorému sa chce profesionálne venovať. Okrem toho sa aktívne učí po slovensky.

Manželka ma však niekedy udivuje tým, ako nezištne robí veci, ktoré ma vedia potešiť. Napríklad kým niektoré slovenské ženy, ktoré chcú byť „svetovejšie“ a sú proti prechýľovaniu ženských priezvisk, Autumn Rose si dala svoje nové priezvisko zapísať do pasu v podobe Servátková. Ďalším príkladom jej ústretovosti je, že s radosťou súhlasila, aby sme mali tradičnú goralskú svadbu v krojoch, keďže moja mama pochádza zo Ždiaru.

Novozélandčania majú takisto svoju originálnu menšinu – Maurov. Majú rovnaké postavenie ako Indiáni v Spojených štátoch?

Oveľa lepšie. Bieli Novozélandčania (nazývaní Pakeha) sa radi pýšia tým, že majú aspoň trošku maurskej krvi. Vidieť to aj v ragby – novozélandskom národnom športe, kde pred každým reprezentácnym zápasom hráči tancujú maurský bojový tanec Haka. Takisto novozélandská hymna sa skladá z dvoch častí – maurskej a anglickej.

Viete si predstaviť zakotvenie na Novom Zélande navždy?

To je ťažká otázka. Veľmi sa mi tam páči a Nový Zéland mi už stihol prirásť k srdcu. Na druhej strane ma to stále ťahá domov. Ak by na Slovensku vyrástlo experimentálne centrum podobné tomu v Canterbury, viem si predstaviť, že by som sa vrátil. Okrem toho sme sa už rozprávali so ženou, že starobu by sme mohli stráviť pod Tatrami, ktoré máme obaja veľmi radi.